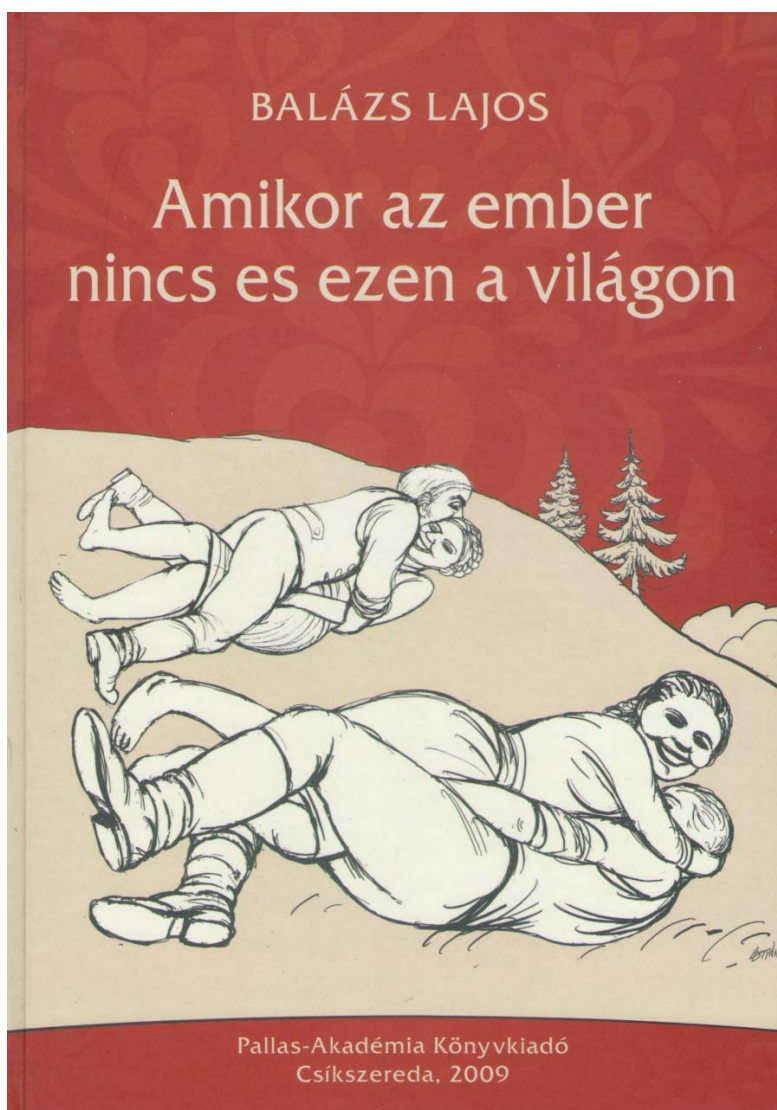

KÖNYVAJÁNLÓ

Balázs Lajos :

Amikor az ember nincs es ezen a világon

Szerző: Balázs Lajos

Cím: Amikor az ember nincs es ezen a világon

Kiadó: Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda

Megjelenési év: 2009.

ISBN: 978-973-665-270-7

BEVEZETÉS

„A nemi élet az élethez tartozik. Mint a házasság, a halál s a születés. Há nem es beszéd! De hát anélkül nem tudunk megszületni s létezni.”

„A békesség es helyre áll egy közösüléssel. Az egy olyan orvosság, ami mindenre jó. Varázserő kell legyen benne!”

„A közösülés sokszor zsarnokság...”

(Egy 80 éves parasztember és 75 éves parasztasszony gondolatai)

Miért és hogyan született e könyv?

Mert hiányérzetem támadt annak ellenére, vagy éppen azért, mert négy évtizedes kutatómunka során és nyomán megírtam a születés, házasság, halál csíkszentdomokosi szokásvilágának monográfiáit (1994, 1995, 1999), feltártam a rítusok lelki hátterét (2006), több mint száz tanulmányban bonckés alá vettem mindezek sok-sok részlemét. Más szóval az emberi élet három sorsfordulójának kultúráját nyújtottam egy karakteres székelyfalú világból a néprajztudomány, a magyarságtudomány számára. Rá kellett jönnöm azonban, hogy mindez nem elég a paraszti társadalom fő erővonalainak megismeréséhez, hogy a születés, házasság, halál, az emberi élet hármasság csúcspontja nem áll, mert nem állhat önmagában. Köztük munka, vágyak, szenvedélyek, birtokviszonyok, becsület, szégyen, félelem, indulatok, szerelmek és gyűlöletek, emberi kapcsolatok, viszonyok zajlanak, mocorognak, gomolyognak, robbannak, csitulnak, füstölögnek, mint egy élő vulkán, amire legalább félszempennel az emberek mindig odafigyelnek, mert onnan jön a három sorsforduló szellemi, lelki és tényszerű megvalósulásának tüze, melege, titka, átka, csapása. És ezekből semmi sem nevezhető, minősíthető kultúrán kívüli jelenségnek. Rá kellett jönnöm, hogy az, amivel annyiszor találkoztam a három sorsforduló kutatása során, de amit tartalmi körülhatároltság miatt egyikbe sem tudtam csak kis részben beilleszteni, de róluk leválasztani sem – a nemiség és kultúrája –, a paraszti lét megkerülhetetlen kötőanyaga. „Annyit nem imádkoztunk, s egyéb dolgainkról annyit nem beszélünk, mint erről”, a nemiségről való beszéd csaknem minden találkozás és munkaalkalommal előjön, mert semmi sem olyan érdekes beszédtema ebben a társadalomban, kultúrrétegben, mint a szexualitás. Alig van az életnek olyan szegmentuma, amihez közvetve vagy közvetlen ne lenne köze. Ha az egyetemes emberiség centrumelméletéből¹ indulok ki, akkor, tréfásan, Vajda Mária telibe találó könyvcímét idézve (1988), a nemiség „a világ közepe”, vagy majdnem az, a szó valós és átvitt értelmében is. Ha a néprajz tudomány lokális kultúrákat kutat és nemzetre, etnikumra általánosít, miért nem irányul nagyobb figyelemmel egy-egy közösség nemi műveltsége fele is? Hiszen a paraszti nemi műveltség, az önmagára utalt emberi közösségek óriási szellemi teljesítménye. Az élet titkait – a nemiség titkai a haláléval vetekednek – történelmileg senki nem fürkészte annyira közelről és mennyiségi nagyságrendben, mint a természet közvetlen közelében élő földműves.

A könyv az 1985-ben kísérleti szándékkal szintén Csíkszentdomokoson elkezdett, majd az utóbbi 15 év folyamán szakszerűen és módszeresen kidolgozott apparátussal végzett terepkutatás anyaga feldolgozásának az eredménye.

Harmincöt, 40-80 év közötti, iskolai végzettségtől eltekintve, átlagon felüli értelmi szinttel rendelkező parasztember (65%-a nő) körében végeztem kutatást a mélyinterjú módszerével. Valamennyi adatközlővel külön-külön 45-50 órányi beszélgetést folytattam mintegy 2.120, a tárgykörhöz tartozó kérdésről, ami 1750 óra közvetlen emberi kapcsolatot, a megismerés páratlan élményét nyújtotta. Ehhez társul a több ezerre rugó cédulák rendszerezésére, a gyűjtött anyag tipologizálására, értelmezésére, feldolgozására fordított fel sem becsülhető idő, szellemi erőfeszítés, valamint a magyar és idegen néprajzi, szexológiai, lélektani, teológiai stb. szakirodalom szemelvényes átolvasása, a néprajzi kutatás szokatlanul terjedelmes kérdőívének kidolgozása. Mindezt nem a szenzációkeltés szándékával említem, hanem érzékeltetni kívánom a munka hosszas kimunkálási folyamatát, pontosabban a választott téma kutatásának ezt a fajta (meglátásom szerint) előzménynélküliségét, egyediségét, sajátos koncepcióját és megközelítési módját a magyar néprajzkutatásban.

Az *Amikor az ember nincs es ezen a világon* főcím folytatja és tükrözi eddigi könyveim címadási gyakorlatát, amivel három dolgot óhajtok sugallni: 1.) az emberi élet bármelyik eseményének szokásvilága bonyolult és tekervényes, 2.) minden átvezető-átmeneteli életpályának van egy zenitje, csúcspontja, 3.) mindenik címet adatközlőim vallomásaiból emeltem ki és egyértelműen a képzőművész látásvilágára jellemzően, az egyedi csúcspillanat nagyszerűségét, gyönyörűségét, az ember egy-egy helyzetének liminális állapotát ragadják meg. Ezt a realitást – és ez kutatói hitvallásom – a szokáskutatónak érzékelnie kell,

¹ Ti. hogy mindennek van közepe: a világnak, országnak, falunak, városnak, közösségeknek, háznak stb.

és ha a teljesség feltárásának szándékával-eszményével indul el, hosszú távon kell bejárnia, és folyamatában kell megtalálnia a megismerés szakaszait. Jelen esetben a cím egy gyönyörözés csúcsát, az elragadtatás maximumát fogalmazza meg. A csikszentdomokosi asszony szájából kibuggyanó szavak egyetemes érvényű emberi érzést mondanak ki, hisz az olasz Julius Evola ugyanerről azt írja, hogy bármilyen szerelem vagy nemi vágy mágnese pillanata nem más, mint mámor, megrészeződés vagy *sűritett asztrális fény* (kiemelés általam), mely felér az egyéni tudat megszakadásával, a hirtelen egyégyé válás megvalósulásának állapotával. (1994. 348)

Miben és hogyan látom a könyv tudományos hasznát, koncepcióját, helyét a néprajzkutatásban? – kérdéssor, melyre nekem is válaszolnom kell, függetlenül attól, hogy hogyan ítélkezik fölöttem a szakma. Nem lehet feladatom az eddigi kutatás eredményeinek részletes felidézése, hiszen ezt már többen elvégezték, de könyvem helyének megjelöléséért mégis utalnom kell a magyar néprajzkutatás néhány mérvadó eseményére, teljesítményére.

Elsőnek Ortutay Gyula *A magyar parasztság szerelmi élete* c. 1935-ben közölt tanulmányát említem egyrészt azért, mert az e témakörben végzett addigi kutatások áttekintése és szigorú kritikája, másrészt mert útmutató a néprajztudomány számára, leszögezve azokat a szempontokat, amelyek nem mellőzhetők a paraszti szerelmi élet vizsgálásakor. Bírálóatának éle elsősorban a lakodalmi szokások kutatói fele irányult, akiknek azt róttá fel, hogy érdeklődésük egyoldalú, hogy „a népi szerelmi élet nagy kérdésanyagát majdnem teljesen elhallgat”-ják, egysíkú leírások nyomán és mentén haladnak, ami „a novellisztikus önkényesség” veszélyeket is hordozó csapása fele viszi a megismerést. „Kutatóink tán úgy gondolták, hogy e szokások, mulatozások, vőfélyrigmusok leírásával kimerítik a magyar parasztság egész szerelmi, s szűkebben: egész szexuális problematikáját.” És ezzel még nem merül ki ostorozásuk. Ortutay hiány-, illetve mulasztás leltárt készít arról, ami hiányzik az addigi kutatásokból: 1.) népünk szerelmi, szexuális cselekvéseinek, törekvéseinek megismerése, amire „a magyar néprajzi irodalomban eddig még kísérlet sem történt”, 2.) a szerelmi élet kutatásának kis területre való vonatkoztatása, 3.) csak néprajzi szempontok érvényesítése, szociológiai szempontok mellőzése, 4.) csak a lakodalmi szokások iránti érdeklődés és az is egyoldalúan, 5.) a népi szerelmi élet nagy kérdésanyagának majdnem teljes elhallgatása, 6.) merev kutatási módszerek, felfogások, 7.) a magyar lélek és alkat életszerű megközelítésének hiánya a szerelmi élet és társadalom, szerelmi élet és népi kultúra egésze összefüggésének ismeretlensége, hogy csak a legfontosabbakat emeljem ki.

A helyzet változtatására irányuló útmutatásait négy tematikai csoportba foglalta össze, melyek az előbb rosszállott csorbák pótlását célozzák, de a kutatási szempontrendszer is gazdagítja. Aztán alább engedi a hangját és így fogalmaz: „Azt is jól tudjuk, hogy a népi társadalomnak, kultúrának éppen ez a területe tán a legnehezebben megközelíthető...” Viszont semmi nem teszi indokolttá a paraszti szerelmi élet kutatásának elmulasztását, a „szemérmes elhallgatás, az érdeklődés szándékos kikapcsolása nem vallana tudományos gondolkodásra”. (Vö. 1987. 12-19)

Meglepő, hogy a tanulmány, Ortutay dorgáló-útmutató szavai eléggé későn hatottak a kutatókra, a kutatásra. Látványos fordulatot hoztak Bernáth Béla „virágnyelv” elemzése (1981, 1986), a MTA Néprajzi Kutatócsoportjának *Erősz a folklórban* c. konferenciája (1982), az itt elhangzott előadásokból szerkesztett két kötet – *Erősz a folklórban. Erotikus jelképek a néphagyományban*² (1987), *A szerelem kertjében. Erotikus jelképek a művészetben* (1987) –, Nagy Olga széki gyűjtései (70-es évek vége, 80-as évek dereka), Vajda Mária *Hol a világ közepe?* c. könyve (1988), a szolnoki Damjanich János Múzeum által rendezett kiállítás és konferencia „*Erotika a népi kultúrában*” címmel (2003).

Leszámítva az időközben még megjelent nem számos tanulmányt és kötetet, ha csak a fenti kiadványok, rendezvények datálását (80-as évek! Ez utóbbi kivétel.), a publikált anyagok tematikáját tekintem, arra a következtetésre jutok, hogy a magyar néprajzkutatás mintha kifulladásra, mintha elvégezte volna minden teendőjét, tematikailag mintha lezárta volna a paraszti nemi kultúra kutatásának határait. Más szóval, a fent említett és nem említett minden kétségen felül érdemleges megvalósítások ellenére, ha Ortutay Gyula most élne, nem biztos, hogy egyértelműen meg lenne elégedve a néprajzkutatás ez irányban, 1935 óta végzett teljesítményével. Különösen ha a következő, tézis-szerűnek is nevezhető elvárását veszem alapul: „A magyar kutatók..., akik a népi kultúra, népi társadalom struktúráját, motorikus erőit, legbensőbb tendenciáit ismerni akarják, nem zárkoznak el tovább a parasztságunk szerelmi életének, *szexualitásának részletekbe menő megvizsgálásától.*” (Kiemelés általam)

Ortutay helyett viszont Vajda Mária vonta meg, érdekes, hogy szintén a '80-as évek elején, az 1935-től eltelt időszak kutatási mérlegét, vele szembeni elégedetlenségét. *A parasztság szerelmi életének kutatása* c. tanulmányában, az eredmények számbavétele nyomán így összegez: „Ennek ellenére az eltelt több mint négy évtized során a magyar néprajzi szakirodalomban nem született ... komplex vizsgálatot felmutató munka, s az idevonatkozó részeredmények is nagyon egyenetlen és szegényes képet mutatnak.” (1982. 678)

² Meglepő, hogy a kötetnek kétféle alcíme van: a külső borítón „a népművészetben”, a belsón „a néphagyományban” olvasható. A filológia szabálya szerint a belső borító adatait vettem figyelembe.

Úgy tűnik, hogy a '80-as évek a magyar parasztság szerelmi életének kutatása tekintetében egyféle divathullámot hozott, a reá való figyelés lobogásának évtizede volt. Az erotika, Hoppál és Szepes megfogalmazásában „levegőben lévő” téma lett, a '80-as évek során valamilyen oknál fogva a többi téma elé helyeződött. (Vö. 1987. 5-11) Térben és időben távol, csak illedelmes feltételezésem lehet ennek a jelenségnek az okáról.

Ha Ortutay tanulmánya programadó munka volt, a Vajda Máriaé többszörösen az, mert a kutatott terület messzemenően bonyolultabb szövevényét volt képes nyújtani. Ortutay hiányleltárát mintegy újra véve, a paraszti szerelmi élet és nemiség problematikájának gazdagságát, körültekintő részletességgel tekinti át. Mivel mind a két kutató gondolatmenete számomra referencia, fontosnak tartom (munkám legitimizálása érdekében is) Vajda Mária néhány, szintén programadó kulcsgondolatát is kiemelni: 1.) „Bár a családnak fiziológiai alapja a szexuális élet, ennek kutatását teljes mértékben mellőzték a kutatók”, 2.) „A nemiség... nemcsak bizonyos alkalmakhoz kapcsolódó rítusokban lelhető fel, hanem átszövi a mindennapi életet”, 3.) A szemléletes és nagyon találó szólások, közmondások is fényt vetnek a régi emberek szerelmi életére, erkölcsi normáira, hiszen ezek legjellemzőbb vonásai kristályosodtak szólásokká, közmondásokká”, 4.) A tréfás mesék erőteljes erotika hordozói, de „a hagyományos mesekutatás egy tudományos előítélet miatt érdektelenül és közömbösen haladt el mellettük”, 5.) „A komasági viszonyban levők közötti nemi kapcsolatok”, 6.) A kutatók nem minden esetben vették tudomásul, hogy „a kultúra szerkezeti képére kikerülhetetlenül rányomja a maga mérlegét a nemiség”, 7.) „A kutatások csak nagyon távolról és általánosságban közelítik meg a szóban forgó témát, és az ezek adta magyarázatok... sokszor bizonytalanok, hézagosak ..., ezek jobb magyarázatáért kellene népünk szexuális életéhez fordulnunk”, 8.) A szerelmi élet, nemi erkölcs kutatása során nagyon fontos az adott közösség erkölcsi világképének ismerete, hiszen csak ennek birtokában vizsgálhatjuk meg a nemi erkölcs súlyát, az értékrendben elfoglalt szerepét. Ezzel a kérdéskörrel foglalkozó tanulmányokkal még adós a magyar néprajztudomány”, 9.) A családon belüli és kívüli nemi élet és kapcsolatok, házasságon kívül született gyermek stb. eseteivel foglalkozó jogszokások tanulmányozása is hiányos, az alap kutatások hiánya miatt, 10.) A parasztasszonyi sors kiszolgáltatottsága, alárendeltsége, szerelmi élete alig ismert, 11.) Figyelmen kívül marad a szerelem közösségi meghatározottságának problematikája, a közösségi normáknak nem engedelmességek egyének kezelése, 12.) „Kevés kutató ismerte fel az emberek szerelmi – egyben társadalmi gyakorlata – , s az álszent és képmutató etika között fennálló nagy ellentmondást, mely megbélyegezte a szerelmi gyakorlat természetes következményeit”, 13.) Az emberi élet „sorsfordulói között nagy úr tátong”, mivel a szokásaival foglalkozó tanulmányok, munkák „a szexualitás vizsgálatára kísérletet sem tesznek, mintha ezek nem tartoznának az emberi élet jellemzői közé”, 14.) „Hiányoznak a tematikus gyűjtések sok szerelmi, szexuális problémát érintő területen: nincs képünk a magyar parasztság szexuális ismereteiről”, 15.) A házasság előtti nemi életéről, a törvénytelen gyermekről, leányanyák helyzetének „tematikus feldolgozására kísérlet sem történt”, 16.) „A szexuális igények, problémák házasságon belüli megoldásáról elképesztően kevés adatunk van. Nem ismerjük a házastársak nemi kapcsolatának gyakorlatát, gyakoriságát, a szexuális élet kultúráját, életkori határait, a szexuális összeállítás, frigiditás szerepét..., a szexuális élet súlyát”, 17.) „Nem vizsgálták a szexuális devianciákat, perverzításokat”, 18.) „Nem ismerjük... a házastársi hűség, hűtlenség, házasságtörés, válás okait”, 19.) „A házasságon kívüli nemi kapcsolatokról... legfeljebb csak szórványos, nagyon hiányos adataink vannak”, 20.) „Keveset tudunk az üzletszerű szexualitásról”, a legényeket beavató nőkről, a bordélyházakról, 21.) „A néprajzosok körében közhely az egyháznak az a nagy alakító hatása, melyet korábbi évszázadokban gyakorolt népünk szellemi kultúrájára”, 22.) „A Bibliának ... a szaporodásról, családtervezésről, nemi életéről, nemi erkölcsekről stb. szóló tanításainak a parasztság tudatában és gyakorlatában való tükröződését nem vizsgálták”, 23.) „A népi gyógyászat foglalkozó munkák egyáltalán nem, vagy csak érintőleges figyelmet szenteltek ... a különböző nemi betegségek gyógyítására, a betegségek keletkezésére vonatkozó nézetek bemutatására, a nemi élet körébe tartozó problémák népi orvoslására...”, 24.) Nem ismerjük a szerelmi szexuális étellel kapcsolatban az idevonatkozó testi higiéniai gyakorlatot sem”, 25.) Hiányoznak a nemiség társadalmi, gazdasági szempontú leírásai, a periférián élő csoportok szerelmi, szexuális életének leírásai, 26.) „Kevés ismeretünk van a szolgálégyenyek, szolgáló leányok szerelmi életéről.”

Íme egy kivonat, abból a vádjegyzéknek is nevezhető leltárból, mellyel Vajda Mária a néprajztudományt illette, és amely nemcsak a kutatási mulasztások története, hanem a paraszti nemiség sajátos problematikájának igen összetett, szélteben, mélyében és összefüggéseiben látott konstellációja.

Vajda Mária tanulmánya a '80-as évek elején jelent meg. Utána következtek a már említett, valóban előzmény nélküli és fordulatot jelentő kutatási eredmények közzétételei. Összevetve ezeket Ortutay, majd Vajda Mária számvetésével, a kutatásoknak irányt szabó ajánlásaival, nem tudom elhallgatni a magam csendes és jóhiszemű hiányérzetét. Azt, hogy nem érzem, vagy csak részben érzem az Ortutay–Vajda Mária kutatási szempontrendszer és a megvalósítások bár megközelíthetőnek mondható szinkronját. A konferenciakötetek előterjesztései, a kötetek tanulmányai, a későbbi közlések túlsúlyban felfedezik, tudományos igénnyel elemzik a valamit a valamiben: a népi erotikát, nemiséget, szerelmet a népi műveltség valamelyik területén, megnyilatkozásában, kategóriájában. Még pontosabban, a szerelmi-erotikus szimbolikát a népköltészetben, a népművészetben, a népköltészet képes nyelvezetét, a népmesék szerelmi témáit, a mondák, jeles napok erőszát, a népművészet szerelmi motívumait, az erotika jelentkezését a folklórban, a dramatikus népszokásokban, általában a

népi kultúrában, hiedelmekben, táplálkozáskultúrában, a közösségi életben stb. Tehát a népi műveltség olyan területeihez, kategóriáihoz közeledett a kutatás – túlsúlyban esztétikai intencióval –, melyekben az erősz, a nemiség implicite jelen volt. Mindenik közlés külön-külön egy darabja a paraszti szerelmi életnek, viszont összerakva mégsem tudják nyújtani a paraszti nemi kultúra megközelítő egészét. Ha átgondolom, majd összefogom a kutatások eddigi eredményeit, a maréknyi tengervíz képzete jön az eszembe: benne kimutathatók a tenger vizének fizikai-kémiai tulajdonságai, de hiányzik belőle a tenger vizének moraja, morajlása, zúgása, háborgása, viharos hullámozása, kivédhetetlen ereje, hullámozás utáni elbűvölő csillogása, aztán monoton kékszerűsége.

Milyen vonatkozásban más az *Amikor az ember nincs es ezen a világon?*

Először is abban, hogy az Ortutay–Vajda kutatási szemlélethez közelít, székelyföldi kutatói cselekvéssel ahhoz próbál igazodni. Másodszor abban, és ez az előbbiből fakad, hogy kutatási körét, metodológiáját egy már régen kiválasztott paraszti közösség csaknem teljes nemiségére, a nemiség gazdagságára nyitotta rá.

Kutatási bázisa nem a már, jórészt mások által gyűjtött folklórányagok, tehát közvetített erotika elemzése (kivételek is vannak: pl. Vajda Mária, Nagy Olga). Ennél fogva a paraszti szerelemnek, erotikának nem idealizált változatát vizsgálja felülnézetből, hanem a bevezetőben korábban említett minőségi szempontok szerint szelektált adatközlőkkel, konkrét térben és hatalmas időráfordítással, atomjaira bontó kérdéseivel szembe ment a nemi kultúra és erkölcs szemszögéből a paraszti nemiség csaknem teljes belső intézményrendszerével. Tehát inkább alulnézetből közelít, vagy szemtől-szembe találkozik a kutatás tárgyával, a több mint kétezer száz kérdés (melynek mintegy negyede szövődik be a kötet testébe) *beszélteti* (kiemelés) a szerelem, a nemiség különböző korú, rangú, státuszú, nemű, közösségen belüli megélőit. Olyanokat beszéltet, akik nem tanultak szexológiát, lélektant, nem vettek részt felvilágosító tanfolyamokon, akiknek tudása nem tételes rendszerbe, hanem élethelyzetekbe foglalt, hagyományozódott, a hagyományozódás során pedig folyton csiszolódott tudás. Olyan tudás, mely rituálisan nem szocializált, ezért rendkívül gazdag az egyéni sorhelyzetekben. Majdnem olyan, mint egy példatár: a nemi kultúra példatára. Az absztrahált, személytelen parasztember, tértől és időtől elvonatkoztatott paraszti erotika helyett érvényre juttatja az antropológiai iskola, nevezetesen Frazer ama intelmét, hogy soha nem szabad a priori elvetni azt a magyarázatot, amelyet egy parasztember adhat valamely szokásról, mert az a magyarázat mindig személyes értelmezés gyümölcse. Szándékom szerint eme kutatásnak és feldolgozásnak kell nyújtania az *Amikor az ember nincs es ezen a világon című* munka sajátos, *részletekbe menő* (Ortutayra emlékeztető kiemelés), tényfeltáró súlyát, de nyelvi, spirituális erényét is. Olyan tudást tár fel, amely a nemiséget kutató, nem néprajzi szempontú tudományok számára is nyújthat fontos ismereteket, elmélyítésre érdemes adatokat.

Nemcsak azt tárja fel, amit Ortutay sugall, hogy ti. a paraszti szerelmi életnek társadalmi, etnikai vonásai vannak, hanem azt is, hogy a paraszti szerelmi élet földrajzilag, gazdaságilag, egzisztenciálisan, történelmileg is determinált, hogy a munka és életkörülmények, időgazdálkodás, a létfenntartás hagyományai, kulturális szokások, népi- és egyházi, vallás-erkölcsei, a hagyományos erkölcsi normák, egy sajátos nyelvezet által is meghatározott szellemi-érzelmi, affektív, szenzuális jelenség. (Példaként említhetem a kollektív gazdálkodás időszakát vagy a '89 utáni férfi munkaerő külföldre vándorlását mint a nemi kultúrát és erkölcsöt determináló tényezőket.) És így tekintve erre a jelenségre feltárja azt, hogy a székely-magyar paraszti „ars erotica” nem a keleti népekre jellemző *időigényes és idő ráfordításos* átszellemülésről, a nemi öröm- és gyönyörszerzés rafinált fogásainak eltanulásáról, gyakorlatáról szól, hanem a nemi kultúra pragmatizmusáról, a testi vágy gyakorlatias, a helyzet-adta lehetőségek leleményes és *gyors, vagyis percnyi* (kiemelések általam) kihasználásáról, máskor kierőszakolásáról, nagy egyéni, családi és közösségi drámákról, örömeikről, az egyéni tapasztalatok közösségivé tételének állandóan működő fórumairól. Tehát a könyv a nemiség egészen sajátos társadalmi arculatáról, rendszeréről, az emberi sorsfordulók – születés, házasság, halál – szokásvilágának ívéen és pillérei közötti, ezeket összekötő és tartó műveltség és civilizáció kereséséről szól. Az általam felgyűjtött és vizsgált paraszti műveltség sajátos arculatú azért is, mert *rejtőzködő, titkolózó műveltség* (kiemelés általam) önmagában is, a maga természetében is, mint maga az átlag európai ember a nemiség tekintetében. És az is sajátossága, hogy ennek az állításnak, ebben a társadalmi rétegben, az ellenkezője is igaz. Ha nem lenne egy más – közösségi – összefüggésben nyitottsága is, nem állna össze sajátos hagyományos műveltséggé.

Az átmeneti szokások kutatása idején, amikor kezdetben nem tudatosan és célirányosan találkoztam a nemiség kultúrájával, sokszor felvetődött bennem, hogy különálló kultúr-entitás-e, mely autonóm módon létezik, vagy integrált műveltség a népi kultúra egészében? A kérdést *igen*-el vagy *nem*-el megválaszolni könnyelműség, hiszen, mint lenni szokott, nincsenek vegytiszta állapotok. Ha az eddigi kutatások irányultságára tekintek, azt látom, hogy az erotika, a nemiség „kimutatása” a kultúra valamelyik más szegmentumában az elsődleges törekvés. Mintha egyféle szövettani vizsgálat leképezése történe. Így tekintve és ezek szerint a nemi kultúra kíséző, integrált, adalék kultúra, ami áttételesen kommunikál, szépíti, kiemeli vagy kódosítja a nemiség valamilyen rútságát, szégyellni valóját. Ha pedig Vajda Mária, Nagy Olga, részben Szent Tibor, Szócsné Gazda Enikő és még mások kutatásaira, a magam következtetéseire alapozok, akkor viszonylagosan szuverén kultúrának tekintem, hiszen összefüggő, célirányos, de rugalmas és alkalmazkodni képes, törvényszerű, de nem merev, viselkedési

mintákat parancsoló, helyzeteket értelmező. Rejtőzködő természeténél fogva nem tűnik külön kategóriának. És mégis az. Mert léte, minden rezzenése, mozzanata, lüktetése, egész alkata tükrözni képes a nemiség kezdetét, felívelését, lüktető-tomboló erejét, lehanyatlását, amiért elválaszthatatlan a nagy sorsfordulóktól, a paraszti lét egészétől.

Milyen kultúra a parasztság nemi kultúrája, milyen erkölcs a parasztság nemi erkölce?

Milyen jelenségeket sorolok ebbe a fogalomkörbe?

Eme kérdések gyakorlati megválaszolása teszi a kutatást és a belőle született munkát néprajzi kutatássá, néprajzi munkává, ez különíti el a kultúrtörténeti, jogtörténeti, vallás- és egyháztörténeti, lélektani, szexológiai, egészségtörténeti, kriminalisztikai stb. szempontú kutatásoktól. Kutatásaim egyféle alkalmazott néprajz a nemi élet, -kultúra, -erkölcs vizsgálatára és általa az emberi lét más szempontú megismerésére, megértésére.

Aminek kutatására vállalkoztam, nem a népi kultúra közismert területe, kategóriája. Nem különálló fejezete a folklorzisztikának, sajátosan a szokásfolklórnak sem, mivel sem a folklór-, sem a szokáskutatás még nem érlelték azzá. Annak ellenére, hogy a nemiség, akár elvont, akár faptikus jelenség, mely átszővi a népi kultúra csaknem egész tárgyi és szellemi világát, a társadalmi-társasági együttélés és viselkedés rendszerét, a néprajztudomány még nem tudott autonóm helyet szorítani neki a néprajz egészében. Lehet, hogy éppen higany-természete is az egyik akadály. Olyan kultúra, mely fölötté áll minden hagyományosnak nevezhető, szokásokkal szabályozott élethelyzetnek. Mindenek fölötti és mégis mindenhez kötődő, mindenbe kapaszkodó érzelmi, szellemi, erkölcsi, pragmatikai stb. tartalmú kultúra. Tapasztalataim alapján hasonlítanám egy átláthatatlan sűrű erdőhöz, amit a mesehős is szorongással kerülgetett, amihez tétován közeledett, amikor aztán csapásokat vágott benne, a félelem érzése fogta el, hogy vajon kijut-e belőle. Máskor pedig úgy látom, hogy a nemi kultúra olyan, mint a hit, mint valami földi vagy afölötti panteista istenség: spirituális, erkölcsi, érzelmi ismeretlen lény, aki mindent lát, mindenben jelen van, közvetve vagy közvetlen mindenholonnan látható, megtapasztalható, közösség mozzogató, éltető, felsőrendű és mindenható erő. Erő, melyben felfedezni a céltudatosságot, az alkalomszerűséget, az ösztön hatalmát, a pillanat csábítását, a nem intézményes, empirikus, ám mégis hagyományozódó közösségi tudást, tapasztalatot, gyakorlatot, az egyéni és közösségi életérzés általános és specifikus vonását, szemléletét, értelmező és cselekvő képességét, nyílt és rejtett szándékait, indulatait – vágyait, félelmeit, dühét, ellenérzéseit, kételyeit, gyűlöletét, kompromisszumait –, társadalmi, közösségi morálját, kedélyállapotát, értékítéletét, megengedő és tiltó taburendszerét. A paraszti kultúra furcsa műveltsége: elvont értelemben jelentős része láthatatlan, másik része intim, titkolt, szégyellni való, de mégis hagyományozódó, nyilvánvalóan szinkretikus.

Verebélyi Kincső A Magyar folklór című munkában, a szokáscselekvések cím alatt említi a nemi viselkedést, mint a hétköznapiak egyik olyan jelensége, a mindennapiság szokása, amit a néprajzi-folklorzisztikai szakirodalom „már számon tart”. „Az ember és a teste közti viszony tűnik olyan kérdésnek, írja, amely... jól körülhatárolható”, de sejteti a kutatással szembeni elégedetlenségét is. (1998. 403-404)

Milyen jelenségeket sorolok a nemi kultúra kategóriába? A teljesség igénye nélkül, gondolok arra a paraszti környezetre, amelyben a gyermek, serdülő és fiatal felfedezi a nemiség külső és belső elemeit, a lelki és testi vonzódás felébredésének tüneteit; az állatok pázásának megfigyelésére, a szülők nagyszülők beszédeinek, specifikus éjszakai mozgólódásainak titkos lehallgatására, az erotikus cselekvések szintén titkos lefigyelésére, mindezek empirikus lelki élményére, a gyermek- és kamasz közösség előtti, a felnőttek szeme elől elrejtőzve végrehajtott közösülés játékszerű mimézisére, a látott, hallott és tapasztalt dolgok, titkok elbeszélésére, a primer nemi ösztön kialakulására. Gondolok a serdülő leánykák erotikus játékaira, a szégyenvirág (gyönyörű szó!) megjelenésének titkaira, a nemi élet paraszti egészségtanára, a nemiség ifjúkori megnyilatkozásaira, a házassági kötelékben való megélési módozataira, praktikáira, a nemi élet családi és közösségi, társadalmi viszállyaira, a nemi élet hiedelmeire, alkonyára, a deviáns jelenségekre. Kultúra és erkölcs az egyetlen hitvesi ágyban való lét, mely egyformán közös akkor is, amikor alig várják, hogy összebújanak, akkor is, amikor haragban vannak, és akkor is, amikor gyűlölik egymást. Kultúra a nemi életéről és akörül járó pletykák, viselkedések, állásfoglalások, vélemények, ítéletek, a közhangulat; a nemiség (női) eszközeinek kitalálása és alkalmazása mielőtt az ipari készítmények megjelentek volna, a teherbe esés elleni védekezés és házi abortív praktikák. Kultúra a televízió, pornó- és szex lapok előzmény nélküli hatásainak főleg morális feldolgozása, a látottak megvitatása a különböző életkorúak által. De igenis kultúra a látható, de inkább a láthatatlan (belső) nemi szervek működéséről alkotott elképzelések, feltételezések, az élettani mechanizmusok értelmezése (pl., miért születnek ikrek, fiúk, lányok, mikor esik teherbe a nő és mikor nem), a tikos jelenségek megfejtése, közösségi megvitatása, és ebben az állat- és növényvilág megfigyelésére alapuló analógiás gondolkodás és érvelés logikája. A nemiség kiemelkedő kulturális jelensége a hengergőzés néven ismert szokás és rítusegyüttes – a bujaság rejtett módja – (Magyarlónán is vannak nyomai, henderikázás néven), amit egyértelműen kultúr-mítosznak tekintek, hiszen a nemiség és a természet ébredése, termékenysége közti intim kapcsolatról, valami rejtélyes energia működésének hiedelméről, mágiájáról szól, melynek gyökerei elsősorban ázsiai, de európai népek ősi műveltségébe nyúlnak vissza.

És mindenek fölött kultúra a nemiség sajátosan kimunkált rejtő és takaró nyelvezete, ahogyan tudnak beszélni és beszélnek róla. A könyv lehetne a közvetlen paraszti tudás közlése helyett egy részemről elvégzett szubjektív értelmezés összegezése, ami azon nyomban sótlan, élet- és néprajz idegenné változtatná, amiből soha senki meg nem tudná, meg nem izlelné, értené és érezné ennek a kultúrának hangulatát, igazi világát, morálját, másságát nyelvezetét. Mondhatnám például egyszerűen, hogy a szülők tiltották a fiúknak, hogy „botlott leányt” vegyen feleségül, de ha az adatközlő szavait veszem át, mely úgy szól, hogy „az eccer ide a lábát bé nem teszi, az nem mocskolja esze a családunkat”, akkor ugyanaz a közlés súlyossá válik, mert szitokkal, indulattal, feszültséggel, erkölcsi előítéllettel és állásfoglalással töltődik fel. Sajátos akusztikája is van.

És kultúra az egész nemiséget átható érzéskomplexum, a szégyen és félelem megélésének módja.

Összegezve, a nemiség és nemi ismeretek, a nemi ismeretek és nemi gyakorlat, nemi gyakorlat és nemi erkölcs, a szerelem és nemi vágy, a nemi vonzódás és nemi ösztön, nemiség és közösségi ítélet végtelen sora és problematikája képezik és éltetik a nemi kultúra páratlan gazdagságát.

A nemiség csaknem minden megnyilvánulásához erkölcsiség, erkölcsi ítélet, értékrend és magatartás társul. Paraszti erkölcsiség! Aminek specifikumát abban látom, hogy a tiltások alakítják ki az egyén tudatában. Ez az erkölcs (de a kultúra is), többet szól arról, amit nem szabad tenni, mint arról, amit igen és hogyan. Úgy is látom és értelmezem kutatásaim egészében, hogy a paraszti erkölcs egyféle fantom, ám mégis kemény és valós diktatúra. Ez alatt azt értem, hogy egy bináris rendszerbe kényszeríti a nemiséget: a megengedett és nem megengedett, szabad és tilos közé helyezi el. Vagyis rendet, szabályt kényszerít a nemiségre, és betartását ellenőrzi. Ellenőriztetni! Mindenki, mert mindenki integrált tagja a közösségnek. A paraszti erkölcs erős kulcsszava a NE/ NEM. A tiltás törvényének magva, filozófiája. És hogy még mélyebbre menjek: most úgy látom, hogy ennél fogva a nemiségről szerzett tudás, minden tapasztalat tulajdonképpen törvényen kívüli, mivel egy hallgatólággal, konvencionálisan átruházott rendszerben működik. Vagyis ezt a képzést, a nemi felvilágosítást is, nem a család látja el, a saját gyermekének semmiképpen, hanem a családon kívüli szerveződések. A paraszti szülő gátlásos volt és jelentős mértékben még mindig az (példák fogják illusztrálni) a saját gyermeke előtt. A paraszti nemi erkölcsöt valami különös mechanizmus élteti, melynek lényegét abban látom, hogy a nemiséget titokban kell tartani, ha azt akarod, hogy éljen, hogy létezzen. Foucault írja, hogy a nemiség létét „csak a tilalom árán lehet fenntartani”. (1999. 84) Már a gyermekkel így kezdődik: „Ezt te nem kell lásd..., nem kell tudd, ez nem a te fülednek való..., ha még egyszer ilyent kérdezel, ilyent mondasz, a fogaidot lenyeled!” De az egyházi oktatás is ezt teszi. A Tízparancsolat hatodik parancsa így szól: Ne paráználkodj! Gondolatban sem! Érti a kisiskolás, hogy hogyan lehet gondolatban paráználkodni? A pap meg meri mondani, hogy milyen a gondolatban való paráználkodás? „Egymás közt susputyáltuk, de nem mertük a tisztelendő úrtól kérdezni.” – vallják adatközlőim. És éppen ez a letagadás és elfojtás az az erő, ami a gyermek érdeklődését felkelti, ami hallgatóságra, leskelődésre, a szülők, felnőttek kijátszására készíti.

A letagadásnak, elhallgatásnak mélylélektani és egyetemes vonású indítékai is lehetnek, amit a nagyon ősi hiedelemvilágban látok gyökerezni. Amitől félt az ember, a rossztól, az ördögtől, gonosztól, a gyermek megrontásától stb., amit el akart rejtteni, annak a nevét nem ejtette ki, nem vette a szájára, nem nevezte meg. A hiedelem lényege az volt, hogy a félelmetes így száműződik a valóságból. Okom van így látni, hisz a könyvben számtalan példa szól arról, hogy a nemiséget mennyire átítatja a félelem és szégyen, az érte való vágy és visszautasításának félelme és szégyene.

A kérdés most már az, hogy a paraszti nemi erkölcs elvont fogalom-e, vagy differenciált és konkrét társadalmi, gazdasági, rang-, vallás-, kor-, nemek, etnikumok stb. szerinti színe, súlya, dimenziója van? Válasz helyett újabb kérdés. Például egyetlen házasság előtti szüzesség elvesztése hányakat érint, milyen távú erkölcsi, érzelmi, affektív következményei vannak és meddig terjednek ezek? Ahogyan a szólás mondja, „a múlt nyári nevetgélésből lesz-e a ház szögletében sírdogálás”? Válasz gyanánt és az érzékeltetés kedvéért: megingott a leány hovatarozás-tudata és érzésvilága, elbizonytalanodott a társadalmi helye – botlott/nem botlott, terhes/ nem terhes, elveszi/ nem veszi, ha elveszi, hogyan kezeli, kié a bitang... stb.? Senkinek nem merete mondani! A könyv azt domborítja ki, hogy a paraszti nemi erkölcs egy folytonos küzdelem az ember primer hajlamaival, szükségleteivel szemben, a *nem*-ek és *igen*-ek határán belüli maradás kényszerében, a szégyen és félelem impériuma alatt, amit az ember alkotott maga ellen és mégis magáért. A vágy féken tartásáért, a család és társadalom kiegyensúlyozott, magasabb, mint vágycentrikus érdekeinek védelmében. Ez pedig nem más, mint a paraszti közösségek fennmaradásának, az anarchia távoltartásának pragmatizmusa. Talán ezen keresztül érthető a gyermekeknek, fiataloknak is kiszabott és megkövetelt napirend és annak szigora: hol, mikor, mennyit tartózkodhat, melyik nap mehet vizitába, táncba, hány órára köteles hazamennie. Vallom, hogy egy paraszti közösség nemi kultúrája az adott közösség belső ellenőrzési eszköze.

A teljesebb átvilágítást és egyben a könyv gondolati felépítését már a tartalomjegyzék képes illusztrálni: azt a tényt, hogy 23 fő tartalmi egység és közel 200 alegység próbálja átfogni, érinteni a paraszti nemiség kulturális- és erkölcsi világát. Azáltal, hogy a nemi élet, a nemiség kultúráját gyermekkortól a késő öregkorig vizsgáltam, Csikszentdomokos mintegy 100 évre visszanyúló, emlékezetben őrzött társadalmának múltjában, tulajdonképpen az egész paraszti életet tanulmányoztam, a jegyzetanyagban pedig folytonosan összefüggéseket, párhuzamokat, hasonlóságokat jeleztem magyar népünk és más népek

nemi kultúrájával. Ezáltal nemcsak a paraszti nemi kultúra sajátosságaira derül fény, hanem eme műveltséget hordozó közösség arculata is más megvilágításba kerül.

Fontos-e, és miért fontos egy nép, etnikum, közösség paraszti társadalmának nemi kultúráját megismerni a XXI. században, vagyis akkor, amikor a nemiség kérdéskörével már magas szaktudományok foglalkoznak, és maga a parasztság is mintha ezek fele fordulna, és mintha hátat fordítana ennek a műveltségének is? Vagyis letűnt kultúra-e? Civilizált világunkban, iskolázott társadalmunkban azt gondolnók, hogy igen. A látszat ellenére nem így van, kutatási eredményeim nem ezt igazolják. Sok minden változott: a szexuális élethez tartozó orvosi és technikai vívmányok – fogamzásgátlók, terhesség megszakítási praktikák – elterjedtek. De mindezekről eltekintve alapvető jelenségeiben, egyéni, kis- és nagyközösségi szövevényeiben csaknem annyira konzervatív szokásvilágot, kultúrát éltet, mint a halál. A nemi mentalitás, viselkedés tekintetében, a nemiség fogalmköréhez tartozó alapvető biológiai ismeretek tekintetében a hagyományos műveltség még tartja magát. Erre egészen sokkáló példa a Ceaușescu abortusz törvényének nyomán felszínre bukkanó és széles körben alkalmazott abortív praktikák sokasága. Akkor a törvény szigora aktivizálta ezeket. Most pedig a hagyományos nemi műveltség megtartásában egyre inkább szerepet játszik az is, hogy az orvosi kezelések, egyáltalán az orvoshoz való járás, ismeret- és információszerzés hovatovább megfizethetetlenek a paraszti társadalom által. Az utóbbi másfél évtizedben megjelenő és hatalmasodó krónikus orvoshiány csak fokozza a tudományos ismeretek regresszióját a parasztság körében, a gyakorlatban pedig, „megpróbáljuk, mert annak is sikerült” elve érvényesül. A védekezés eszközei azok, amelyekre kigyűjtik, kispórolják a pénzt, a családi (asszonyi) „költészet” külön „cikkelye” lett, évre, félévre szóló előirányzattal/hatállyal. Kétségtelen, a jelenséget árnyalva, hogy a paraszti társadalom gazdasági, szellemi, kulturális, erkölcsi stb. szempontból változott. És változott a nemi kultúra tekintetében is. De a nemzedékek viszonyában a hagyományos műveltség és a szexuális liberalizmus konfrontációja minden más kulturális jelenséghez képest a legerősebben mutatkozik, a legtöbb külső és belső konfliktust, békétlenséget, megütközést generálja.

A nemi kultúra megismerésének elvi fontosságát, aprópénzre váltva, tovább indokolom.

Szélteben, mélységében, összetettségében való kutatása azért fontos, mert népünk minél teljesebb megértése szempontjából – mennyiségileg és minőségileg – többet nyújt, mint bármilyen felmérés. A könyv (meggyőződésem szerint) igazolni fogja, hogy a nemiség az a területe, felülete a paraszti életnek, amiről a születés pillanatában az újszülött neme ürügyén már nyilatkoznak: örömmel, belenyugvással, lehangoltan, közönnyel, visszautasítással. Utalok azokra az esetekre, amikor az újszülött leánykának a nemzését az apa letagadja, és a gyermeket megtagadja (a parasztság dinasztikus ambícióira, ami Csíkszentdomokoson erőteljesen működött még tesztek utalást). Családi, társadalmi tervekhez nyújt reményeket, vagy éppen keresztül húzza azokat. A nemiségről, a hozza való biológiai és társadalmi idomulásról mindenkinek van véleménye, ítélete, értékrendje, elfogadó, visszautasító vagy semleges álláspontja, mindenkinek van róla racionális, irracionális, valós és mítikus ismerete. A nemiség minősítő kritérium a parasztság körében: szerinte és általa is ítélik a társadalomban élő ember erkölcsi, etikai, komportamentális arculatáról. A nemiség milyensége is hordozza, máskor befolyásolja az egyén társadalmi felemelkedését vagy lesüllyedését, pozitív vagy negatív megítélését. A paraszti társadalomban (de a polgári, városi közösségekben is) a nemi viselkedés képezi az egyénről szájról-szájra járó, különböző közösségi, illetve érdekszinteken keringő, differenciált nyilvánosságú – mindenki tudja, beszéli, csak a beavatottak tudják, a megmondom, de ne mondd tovább fajta – folklorizálódó információt. Ezeknek az alapján vagy nyomában fogalmaznak meg nyílt vagy rejtett, egyénre/egyénekre vonatkozó, kedvező vagy kedvezőtlen döntéseket. A nemiség a paraszti társadalomban hangsúlyosan „motorikus, jó és rossz tendenciákat” hordozó, alakító faktor. Produktív vagy romboló, kedvező vagy visszahúzó tényező a párválasztásban, házasságkötésben, a házaselet békéjében, békétlenségében, a házassági viszonyrendszerben, a lendületes vagy „kételenkedve”, kedvetlenül végzett munkában, a komaválasztásban, komaságban – a rokonságon kívüli legfontosabb társadalmi intézmény! –; a nemi erkölcs minősége kihat a rokoni, társasági összejövetelek, ünnepek hangulatára, az asztal mellé ültetés rendjére („Avval nem menyek egy társaságba..., Avval nem ülök egy asztalhoz...”), az összejövetelek hangulatára, az egymásra való nézés, a „kinek a nótáját énekeli”, „kivel táncol” fokozott figyelésére stb.

Más szóval, a nemiség, a nemi kapcsolatok kultúrája az emberi kapcsolatok és viszonyok kultúrája is. És nemcsak érzelmi, lélektani szinten. A pragmatikus paraszti társadalomban semmiképpen nem. Visszatérő gondolatomként említem, hogy a nemi kapcsolatok mögött nem ritkán érdekkapcsolatok, az érdekkapcsolatok mögött kikalkulált nemi kapcsolatok léteznek („Az a leány nekünk való, csináld fel” – inti az apa a fiát; „Ha az a legény kényszerget, hagyd meg neki”, mondja az anya a leányának, aki addig minden lépését figyelte.).

Fontos azt is számba venni, hogy a nemiség óriási műveltséget generált és halmozott fel maga körül, a nemiség kultúrája, akár biológiai, akár társadalmi, vagy mindkét vetületére tekintünk, magyar népünk óriási szellemi teljesítménye: a klasszikus értelemben vett művészetek mindenike számára örök téma, és ez nincs másképpen a népi kultúra kategóriáinak esetében sem. A '80-as évek kutatásai ez utóbbi terület feltárásában hoztak kiváló és maradandó érdemeket. Minden emberi tapasztalat, tudás az egyéni, közösségi, etnikai, nemzeti szellemi vagyont gyarapítja, kulturális-spirituális létbiztonságát szilárdítja. Folytonos birtokba vétele és gyarapítása alapvető művelődési fegyvertény.

A népi kultúra, meglátásom szerint, az egyéni és kollektív elme, érzésvilág és alkotókészség kooperatív vívmánya, teremtménye az egyén és közösség számára, érdekében. Mivel az egyéni és közösségi egzisztenciális érdekek időről-időre többnyire kívülről mindig determináltak, mindig változnak. És benne változik, variálódik a léttel organikusan összefonódó népi műveltség is, a szokásvilág különösen. A külső hatásokat a közösségek belső, saját kultúrája fogja ki, dolgozza fel, idomítja egyéni arculatához, habitusához. Ezért tud a népi kultúra is, benne a némi kultúra sajátos etnikai, lokális, pragmatikai jegyeket kialakítani, és létet tükröző képességgel bírni. Ezért beszélhetnénk és juthatnánk el a kutatásban a népi kultúra differenciáltan sajátos stílusjegyeinek vizsgálatához. Valahogy úgy, mint az irodalomtudomány teszi az írók egyéni stílusának vizsgálatával.

Nos, ez a távolról sem teljes felsorolás is jelzi, hogy a nemiség problematikájának, „legbensőbb tendenciáinak” megértéséhez Ortutay elvárása – a részletekbe menő lakodalmi leírások – sem hoztak volna/hoznának megnyugtató feleletet.

Hogy **miért tekintem** a nemiséget, mint gyűjtőfogalmat **kultúrának** a paraszti társadalom esetében is, vagyis ott, ahol ennek nincs semmilyen fokon képzett specialistája, senkinek sincs intézményesen tanított ismerete erről? Éppen azért, mert mindezen hiányok ellenére, ebben a társadalmi környezetben is van a nemiségnek specialistája, mindenki rendelkezik bizonyos ismeretekkel, amit sajátosnak szokás nevezni, aminek mélységszintje, a maga sajátosságában éppen úgy differenciált, mint a nem paraszti társadalmak tudása. Az ismeretek mennyiségi vetületéről pedig elmondhatom, hogy sok vonatkozásban túlhaladja az iskolázottabb közösségek általános némi műveltségét. Ezt a tudást a népi kultúra törvényszerűségei, belső mechanizmusa révén szerzik meg, amihez igen jelentős adalék a természet – főleg az állatvilág – párási, ellési szokásainak közvetlen vagy ellesett látása, tapasztalása. Azért is beszélek paraszti némi kultúráról, mert egy bonyolult mentális, pszichikai és pragmatikai rendszer: ösztön, vágy, taktika és stratégia szövevénye, amit meg kell tanulni, amit mindenki meg akar tanulni, olykor talán jobban, mint bármi más. Olyan bonyolult, mikor konkrét, mikor elvont rendszer, amelyben sok minden a nemiség irányába konvergál, körülötte forog, amit számtalan húzó és taszító erő tart mozgásban. Úgy gondolom, ezt a sajátos hálórendszert kell jobban megismernie a néprajztudománynak, hogy többet és sajátosan mást nyújtson a tudományoknak magáról az emberről. Ez a műveltség a maga módján betekintést nyújt az emberi/ paraszti intimszféra – szerelem, erotika, némi élet – különböző mélységű, többszörösen rejtett és mégis tudott titkaiba, melyet nem az alig vagy egyáltalán nem is lapozott tankönyvek, szakkönyvek általánosító világa alakított. A kutatott intimszféra egyházilag, társadalmilag, gazdaságilag, hagyományok által determinált: a paraszti műveltség, élettapasztalat, lelki világ, szellemiség és világlátás függvénye.

Egy közösség, ahogyan és amilyennek látja a nemiség helyét és szerepét a maga életrendjében, ahogyan beszél, vélekedik, ítélkezik fölötte és felőle, amilyen engedményeket tesz és amilyen határokat, tilalmakat szab neki, amit, amennyit, és ahogyan tud róla, úgy minősíti és alakítja önmaga és mások számára lelki, spirituális, kulturális, civilizációs arculatát, értékrendjét, életvitelét, egész humánusát. Egy nép, etnikum, közösség némi kultúrája és erkölce elsődrendű meghatározója a róla alkotott véleménynek, ugyanúgy a MI tudatnak is. Kaj Birket-Smith írja, hogy „a szexuális élet az egész kultúrára alapvető hatással van”. (1969. 211) Ezért tudatosan törekedtem feltárni, hogy a nemiség milyen mértékben része az élet egészének. Felszínen indázó, kúszó-mászó, vagy az élet egészén gyökeret eresztő, abból táplálkozó és azt eltető növényzet? Erre a képzettársításra egy temetés rejtett története készített (részletesebben a könyvben), mert megsejtette bennem, hogy az erotika, a szexuális kapcsolatok, a némi élet, más dimenzióban és más érdekrendszerben ugyan, de ugyanolyan szerepet játszik a paraszti társadalomban is, mint az állami- és dinasztikus érdekérvényesítésben. Mikor nyíltan, mikor titokban!

Kutatási módszerem nem a leíró néprajz kánonját követte. Ortutay külön kitért ennek a módszernek a bírálatára, hibáira, hogy ti. „a novellisztikus önkényesség felé viszi” a kutatást. (1987. 13) Én, ha szabad így mondani, magát a kultúrát, a tudást, a megtapasztalást, a megélt életet és mindezekről kialakult szemléletet szólaltattam meg. Azt a tudást, tapasztalatot, életélményt és életfelfogást, amit intelligens fiatalok, középkorúak, idősek, nők és férfiak hordoznak a nemiségről. Tehát olyan személyek, adatközlők a beszélgető partnereim, akiknek a némi élet még aktív és közvetlen esemény, de olyanok is, akiknek már közeli vagy távolabbi emlék, akik az élettapasztalat összegezésének időszakában élnek.

Elsődleges kutatási módszerem, mint említettem, a sok adatközlővel lefolytatott, az egészen apró adatokig elvitt mélyinterjú. Minden helyzetet, véleményt, ítéletet több adatközlő vallomásával jeleníték meg. Elsősorban azért, mert így válnak árnyalttá, teljessé, hisz a többféle reflexió, a sokféle ítélet, vélemény, meglátás és tudás konvergenciája jön így létre. És azért is, mert a vallomások nyelvi megfogalmazása sok esetben élményszerű, olykor gyönyörű. Sok tudás, egyenes beszéd, fogalmazási készség, nyelvi lelemény rejlik bennük. A nemiség dolgainak nyílt, valóság-hű, nyers vagy képszerű közlési módját, stílusát óhajtottam a könyvbe bevinni. (Pl. a férfiaságát egyre vesztő férjről a feleség sejtelmesen így nyilatkozik asszonytársainak: „mostanába gyéren áll elé”, „nem kezd ember lenni”, „mostanába erőt nem tett tönkre”, „le van szegényedve ezen a téren”, „a betyársága kezd lennebb hagyni”... stb.) Ezt egészítette ki a közvetlen megfigyelés, a beszélgető társra való odafigyelés. Végig rögzítettem az arcok rándulásait, a beszéd, az emberi hang vibrálását, a beszéd közbeni szüneteket, a hallgatásokat, a kérdéseket lereagáló sóhajokat, nyögdecselést, torokköszörülést, a súgva mondott dolgokat, hogy senki ne hallja (noha négy szem közt beszélgettem minden adatközlőmmel), a tekintetek múltba révülését, a múlt emlékeit felidéző, azokból válogató arcjátékot: az összerándult majd fellazult, homlokot, a kimondjam, ne mondjam, elhallgassam

tétovázó szándékot, a belső feszültség külső jeleit, a gesztikulációt, a könnyek által elfátyolosodott tekintetet, a remegő ajkakat, a kitörő kacagást, a minden gátlás alól felszabadult diskurzust. A gyűjtés sikere újra visszaigazolta ama meglátásomat, hogy minden kutatáshoz fel kell nőni. Ha író vagy festő lennék, csodálatos portrékat rajzolnék: kívülről, belülről. És annyi élethelyzetet ábrázolnék: felszínén, fonákján és mélységeiben. A nemiség néprajzi megközelítése számomra sokkal több gondot jelentett (lehet, hogy enyhén túlozok), mint a szexuális étellel foglalkozó tudományok összességének, mivel a szerelem, erotika, nemiség vizsgálatát nem steril rendelőben végeztem és rövid időre szabott célirányos kikérdezések alapján, hanem parasztházakban, a társadalmi, gazdasági, kulturális, erkölcsi, vallásos élet, értékrend és életszemlélet összefüggéseiben, órák hosszában át. Könyvem nem paraszti szexológia, hanem az érzelmi, testi vonzódások zezugainak, erővonalainak feltérképezése, belülről, kívülről való értelmezése. A nemiség jelenségei nem külső megfigyelésekre, kvantifikáló ítéletekre épülnek, hanem a kultúrát ismerő, élő, alkalmazó közösség reflexióira, okfejtéseire, sajátos ok és okozati értelmezésire. Más szóval, a nemiség néprajzi megközelítésének sajátosságát abban látom, hogy a szerelmet, nemiséget nem tekintheti a lélek-test egyszerű binomjának, hanem, miként Evola fogalmaz, figyelembe kell vennie az emberi tudat egészen finom rezdüléseit, még a transzcendens jelenségeit is. (Vö. 1994. 26) Példa gyanánt említem az egyik asszony magába zárt igazságtalanság érzetét a fölött, hogy míg nekik tiltott és szégyen volt egymás testét látni, egészében érezni, addig a templomokban vasárnapról – vasárnapra látja „a szép csóré vállú és keblű angyalokat és szenteket. Még Máriát es”. Ez a reflexió a szent és profán, a szent és tiltott gyümölcs konfrontációja is egy klimaxon túl levő asszony rejtett tudatában. Kísérletet tettem arra, hogy kutatásom az élet csaknem egészére kiható, és fordítva, az élet csaknem valamennyi helyzete által determinált, tehát egy oda-visszaható nemi kultúrát és nemi erkölcsöt tárjon fel. Kutatói feladatomban tekintettem azt is, hogy megtaláljam a nemi kultúra hagyományozódási specifikumát, ami a többi hagyományos műveltség megszerzési módjától merőben eltérő.

Évek óta hordozom magamban ezt a kutatási témát. Nyugtalanított, hogy sokszor képtelen voltam mit kezdeni vele, hogy fontos részeibe beleragadtam. Volt olyan félelmem is, mint a terhét viselő anyának, aki úgy érezte, hogy elhalt a magzat nála, vagy hogy nem tudja kihordani gyermekét, hogy vetélnie kell. Aggasztott a koraszülés gondolata is, az, hogy nem életre való könyv születik. Most, hogy világra jött, egészségesnek látom, érzem. A 23 alapfejezet és számos alfejezetén végig tekintve látszatra úgy tűnik, a szülés analógiájánál maradván, hogy minden testrésze megvan. Néhány gyengességét csak látom, de hátha kinövi a kutatás folytatásával.

Kutatásaim talán legszebb szakmai és erkölcsi tanulsága az, hogy a paraszti nemi kultúra – titokzatos kultúra – tulajdonképpen nem más, mint az élet élésének–zajlásának, az élet folytonosságának sajátos kultúrája. Eme hitemnek hadd nyújtson erősítést egyik 75 éves asszony vallomása, ami a paraszti nemiség e könyvbe, írásba mentett kultúrájának gyönyörű összegzése, a nemiség paraszti szemléletből fakadó himnusza: „Az, mikor mind a kettőnek jó, az a legnagyobb boldogság a világon. Amikor eltalálja az ember, az a pillanat boldog pillanat az ember életében. Úgy érzi, akkor nem törődik semmivel. Az emberiség is ebből származik. Ha az nem volna jó, úgy az asszonynak, mint az embernek, nem es házasodnának eszse, nem es vállalnának gyermeket, s a nyomorúságot. Ha az a pillanat nem volna olyan jó. Ezért a pillanatért érdemes élni. Ezért a kicsi rövid pillanatokért érdemes végig kinlódni 80-90 évet. Habár öreg korunkba má nem kell, de azért a fiatal kori kicsi boldog időért vállaljuk az egész élet nyomorúságát.”

Csikszereda, 2009. 01. 23

Dr. Balázs Lajos

Megjegyzés: Az intim jellegű adatközlés esetében a nemzetközi gyakorlat felment az adatközlők adatainak közzétételétől. Csak életkort és nemet közöltem.

Dült (kurzív) betűvel szedve: a szerző kérdései, tájszavak, -szólások, -közmondások, kiemelések

BALÁZS, Lajos: What Makes You Feel Out of This World — Sexual Culture and Morality among Peasants

The ethnographic material presented in this book has been collected in Csíkszentdomokos (Hargita county, Romania) since 1985. Although the research started as a mere experiment, later, especially during the past 15 years, it has been performed relying on a thoroughly elaborated apparatus.

35 people between 40 and 80 years of age were interviewed (65% of them women), who, in spite of having different schooling levels, are all endowed with intellectual capacities above average. The people involved were interviewed for approximately 45-50 hours each; they answered about 2,120 questions, which resulted in a close person-to-person relationship between the interviewer and the interviewee, and, at the same time, created an opportunity for the researcher to experience the overwhelming joy of discovery. The processing of the collected data required more than two years to complete.

The reason why the information above is presented is not to stir sensation among the readers, but to highlight on the special approach towards the objective of research, which is unique in Hungarian ethnography.

The metaphorical title of the book, I think, successfully captures the grandeur of the moment, the liminal state of mind experienced during rites of passage. The title also refers to the peak of sexual pleasure, to the paroxystic sensation of sexual completion.

There were two sources that inspired me when I started carrying out research into this topic. The first one is of personal character. When investigating the major turning points in human life, I have always had the impression that researchers usually do not take into consideration the binder between these events. The generally accepted approach, which regarded the turning points of life as isolated events, has always seemed untenable for me, because it failed to analyse the factors that hold these events together, which are in fact intricate interconnections between love, passion, attraction, repulsion, interests and hatred, i.e. culturally determined feelings and emotions. The second source of inspiration that encouraged me to start studying this topic was an essay entitled *A magyar parasztság szerelmi élete* (Love-life among Hungarian peasants) by Gyula Ortutay, published in 1935. In this paper the author provides an inventory of the results achieved in this field. At the same time he stipulates the guidelines that he considered indispensable for the scientific study of sexual life among peasants. He also criticizes some studies about customs, which he considers one-sided in the sense that they prove to be superficial when treating the problem of sexual life among peasants. Ortutay's paper did not have a significant effect on the methodology of research until the 1980s, when several conferences were organised on this topic. Then another period of silence followed, as if the limits of research on this issue had been canonised. Ortutay's indications were only partly followed in the newly published papers. Research was carried out mostly along aesthetical lines such as motives, symbols and language, while sexuality itself was still considered taboo, and therefore it was not investigated in details.

In what respect can the present work be regarded as a step forward?

Unlike the majority of the papers written so far, this work does not focus on the analysis of indirect eroticism, therefore, it does not present an idealised picture of love and eroticism among peasants. It is rather an account of a direct impact with almost the entire interior workings of peasant sexuality. More than 2,100 questions were asked from people of different age, sex and social status about the way they experienced love. Instead of providing an abstract, impersonal image of peasantry and eroticism, devoid of space and time, the present work lays special emphasis on the interpretations of different phenomena given by simple people. These interpretations are in fact manifestations of a hidden knowledge, which is a source of information for ethnographers that can never be underestimated.

The approach presented above reveals not only the social and ethnical characteristics of eroticism among the peasantry, but also its dependence on a number of geographical, economic, existential and historical factors. Furthermore, it becomes evident that the working and living conditions, the way one's time is scheduled, the traditions regulating people's everyday life can be regarded as spiritual and instinctual phenomena that are strongly influenced by culturally defined customs, folk- and religious morality, by traditional moral standards as well as by a specific language. The Szeklo-Hungarian "ars erotica" does not bear resemblances with the oriental attitude towards sexuality characterised by transfiguration and by acquiring sophisticated practices to achieve sexual pleasure. Rather, the sexual culture of the people living in Csíkszentdomokos can be characterised by a sort of pragmatism, by some inventiveness when taking advantage of a favourable situation, by great dramas affecting both the community in general and the person in particular, by pleasures and by forums for sharing personal experiences with the community. All in all, the present work investigates the problem of sexual life from a social point of view, which is why it cannot be regarded as a book on sexology.

What are the concepts covered by the terms “sexual culture” and “sexual morality”?

The way this question is answered is what actually turns the present book into an ethnographical work, and makes it different from other writings about sexual life. This book is a work of applied ethnography that investigates sexual life, culture and morality, presenting human life from a peculiar point of view.

When I speak about sexuality, I refer to the environment in which the child and the adolescent hears about, sees and discovers the internal and external elements of sexuality, the first signs of spiritual and bodily attraction towards people belonging to the opposite sex. Also, I refer to the erotic games of adolescent girls, to the way they experience the first menstruation, I refer to sexual hygiene, to the way in which sexuality is lived by young people and married couples, to practices connected to sexual life, to different superstitions, to the end of sexual life, as well as to different manifestations of sexual deviance. Furthermore, one can regard as culture the gossips and different views on sexual life, the practices used by women to stop their period blood when cotton wool or sanitary pads were not available or different contraceptive and abortive practices. The way the psychical impact of pornographic pictures and TV programmes is assimilated, the discussion about these experiences among people belonging to different age groups are also culturally determined. Last but not least, culture can also be captured in the different views on how sexual organs work, in the interpretation of different physiological mechanisms, in the explanations brought to some weird phenomena, as well as in the way they are discussed within the community. One of the most outstanding cultural phenomena related to sexuality is the rite that takes place on Saint George’s day. It is considered a cultural myth because it is a celebration of the intimate relationship between sexuality and the wakening of nature, the origins of which can be traced back to ancient times.

And, above all, cultural influence can be detected in the way sexuality appears in language, in the whole register belonging to this field such as euphemisms or the way one can talk and actually talks about sexuality.

There is a certain morality associated to each manifestation of sexuality, in which the dominant psychological phenomena are the feelings of shame and fear. The research brings evidence to the presupposition that sexual morality among peasants is not an abstract concept; on the contrary, it has well defined social, economic and religious dimensions.

The study of the culture of sexual life offers possibilities for the researcher to become familiar with the life of the whole community. The notes provided in the book highlight on a number of connections and resemblances with other cultures. In conclusion, the initiation into the culture of sexual life of the people living in Csíkszentdomokos provides an insight into the life of the whole community.

